

VÝZKUMNÉ PRÁCE V PRŮBĚHU REKONSTRUKCE ZAHRADY BŘEVNOVSKÉHO KLÁŠTERA

MATOUŠ SEMERÁD – VERONIKA STAŇKOVÁ – MARCELA VÍŠKOVÁ

Dosavadní badatelský zájem o areál národní kulturní památky Břevnovský klášter byl cílen především na odhalení nejstarší historie a postavení stavebního vývoje konventu s kostelem před jeho barokní úpravou. Referovaný záchranný výzkum s operativní dokumentací stavebních konstrukcí byl zaměřen na popsání mladších prvků patřících 18. století, kultivujících podobu klášterní zahrady: terasní zdi, schodiště, fontána, oranžerie, včetně topného systému a důmyslného vodního režimu. Pohnuté události válečných konfliktů té doby připomněl nález téměř dvou tisíců kostí z masového hrobu pruských vojáků, objevených v druhotné pozici ve dvou mělkých jamách u ohradní zdi severně nad budovou sýpků.

RESEARCH WORK DURING THE RECONSTRUCTION OF THE BŘEVNOV MONASTERY GARDEN

Research concerning the area of the Břevnov monastery, a national cultural monument, has so far been aimed mainly at its earliest history and the structural development of the convent and the church prior to Baroque modification. The archaeological excavation and operative documentation of the building constructions focuses on the description of the later features from the 18th century, which includes the monastery garden; terrace wall; staircase; orangery; fountain; technological features of the heating system and the sophisticated water management. Evidence of military conflicts of the period was illustrated by a find of almost two thousands re/deposited bones from a mass grave of Prussian soldiers, discovered in two shallow pits close to the enclosure wall to the north from the granary.

Klíčová slova — operativní dokumentace — archeologie — antropologie — Praha — Břevnov — klášterní zahrada — zahradní architektura — 18. století — sedmiletá válka

Key words — operative documentation — archaeology — anthropology — Prague — Břevnov — monastery garden — garden architecture — 18th century — the Seven Years War

Břevnovský klášter představuje jednu z našich nejceněnějších památek, což potvrzuje značná pozornost věnovaná dějinám místa v obecné rovině i stavební minulosti konventního komplexu.¹ Nedílnou a významnou součástí areálu je i zahrada, projekt její rehabilitace a zpřístupnění veřejnosti realizovaný v letech 2009–2012 poskytl možnost úsilím pracovního týmu složeného ze stavebního historika, archeologa a antropologa v několika detailech prohloubit naše dosavadní poznání (obr. 1).

Nový pohled na klášter rozvinuli Křištof a Kilián Ignác Dientzenhoferové.² Do dnešní doby zachovaný jejich koncept zahrady se spodní rovinatou částí, oddělenou od severní terasovitě upravené stráně špalírovou chodbou, vychází z roku 1718. Po dokončení hrubé stavby kláštera

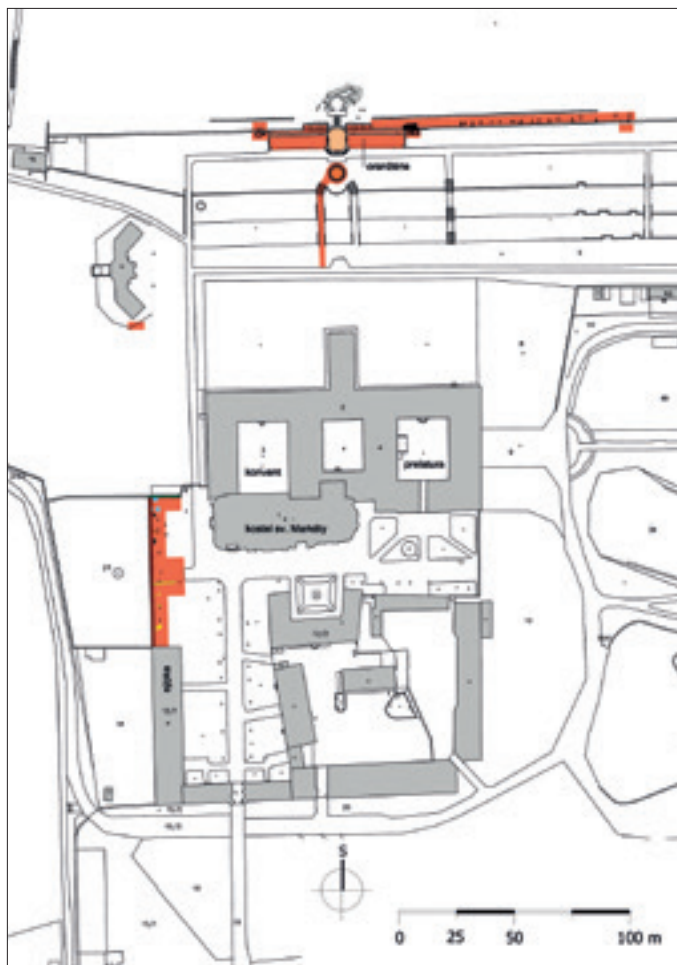
1 Např. HOLUB 1890; BLAŽIČEK/ČEŘOVSKÝ/POCHE 1944; VILÍMKOVÁ 1973; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992; DRAGOUN/PREISS/SOMMER 1993; HLAVÁČEK/BLÁHOVÁ 1993; BLÁHOVÁ/HLAVÁČEK 1997; ROYT 2002; KOVÁŘ 2010.

2 Nejstarší podobu zahrady je možné dedukovat podle návodu daného vzorovým plánem kláštera St. Gallen. Ve své kompozici by měla spojit estetické a ideologické hodnoty. Typické je přejímání prvků zahrad antických, zejména pravoúhlé dispozice s funkčním vymezením jednotlivých ploch. V prostředí břevnovské zahrady lze hledat pravidelně uspořádaná herbaria a olearia západně a severně od kostela, vinice na západním a severním svahu (představujícím přirozený terénní stupeň ve výšce dnešní hlavní terasy) a v nejvyšší poloze štěpnici přecházející v přírodní háj (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 308–309; KÚPKA 2006, 17–19). V „protokolu“ opata Bavora z Nečtin (1290–1332) jsou vypočítány i konkrétní zahradní celky: a) zahrada před klášterem a zahrada na západní straně kláštera s malou viničkou, b) zahrada mnišská uvnitř klášterních zdí, vedle zvonice, c) chmelnice v obvodu zdi poplužního dvora. Dvůr ležel původně před jihovýchodním rohem klášterního pozemku a byl „týněn“ (opevněn) – odtud jeho název „Týnka / Tejnka“ (TOMEK 1871, 265–266; BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 309).

Další informace o zahradě ukazuje anonymní mědirytina z éry správy opata Tomáše Sartoria (1663–1700), konkrétně z období po dostavbě kláštera v roce 1674. Nádvoří při jižní a východní straně areálu jsou ohrazena souvislou řadou budov. Od severovýchodního nároží se táhne horní zeď směrem k severu, porost za ní představuje patrně štěpnici oběhnanou nízkou zídkou. Mezi budovami je vykreslen nižší porost možné vinice a výše vzrostlejší vegetace štěpnice. Dále k západu se táhne návrší, na jehož vrcholu je patrná ruina tzv. staré „mince“, na jižním svahu je nízké sedlové stavení (snad starý ovčín). Na sever od kostela jsou mezi křovinami patrný rozvaliny středověké kvadratury se zbytkem zvonice. Nad zříceninami pokračují stromy až k terénnímu stupni severního svahu, jehož plocha není zarostlá. Nižší porost nad tímto stupněm patří patrně vinici. V rustikální vegetaci (ortofarale/obory?) severozápadního cípu zahrady jsou rozeznatelné dvě budovy. Při hraně terénního stupně menší objekt zahradníka domu, pod ním větší obdélná stavba s apsidovým ukončením, na jižní straně pavilon Vojtěška nad pramenem Brusnice. Popsaný vzhled si zahrada udržela až do pokročilého baroka (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 308–310, 314; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 1).

Doba velkých stavebních úprav, zahrnující i terénní změny v zahradě, byla zahájena za opata Otmara Zinkeho (1700–1738). V roce 1709 v dochovaném konceptu výpovědi staviteli Pavlu Ignáci Bayerovi opat vznášel výtku, že při stavbě byly zbytečně vykáčeny stromy v klášterní zahradě, ač mohly ještě léta nést ovoce, a klášteru tím byla způsobena nemalá škoda (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 2).

Obr. 1. Praha 6-Břevnov, čp. 1, Markétská 28, Břevnovský klášter. Situace výzkumu z roku 2010 – zkoumané plochy **oranžové**. (Zaměření oranžerie Ing. Jiří Chmeliř, architektonické a geodetické měření [www.agm-geo.cz], do katastrální mapy zobrazil a graficky upravil autor, 2012.)

a kostela došlo k odkopání západní paty návrší, při které byla zřízena masivní vysoká cihlová terasová zeď, táhnoucí se od severozápadního nároží sýpky³ ve vstupním nádvoří až k nízké zdi oddělující nepřístupnou zahradu mnichů. Pozemek za klášterem byl planýrován a vyrovnán terasovou eskarpou naplněnou návozem. O osazování zahrady hovoří zpráva z roku 1718, kdy bylo zahradníkům z Veleslavína placeno za 319 ovocných stromků určených pro Břevnov (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 310; VILÍMKOVÁ 1973, 61).⁴

Z Wernerovy kresby z roku 1730 (obr. 2) a archivních dokladů z let 1722–1730 lze rekonstruovat dokončenou spodní kuchyňskou zahradu s keří angreštu či rybízu, s chřestem a růžemi. Kuchyňská zahrada byla rozdělena příčnou cestou na dvě části. Severní úsek byl čtver-

cový, křížem položenými cestičkami dělený na čtyři pole, která obcházela cesta obvodová. V delší jižní části je patrna osová cesta křížena dvěma cestami příčnými, alejově osázenými ovocnými stromky. Vzniklé čtyři kompartimenty sloužily pravděpodobně k pěstování zeleniny, ve stinné poloze mohla být chřestovna (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966 310–312; VILÍMKOVÁ/PREISS 1989, 83; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 3–4).

Vybudování severních teras následovalo později, do roku 1750. V šesti stupních nad sebou, sahajících na západě od domu zahradníka, k východu až téměř k ohradní zdi. Svah stoupá dvěma úzkými terasami, podchycenými břehy v západní části, ve východní pak cihlovými eskarpami s třemi horními a třemi dolními obdélnými vlomy tvořícími výklenky. Spodní eskarpa končí u gloriety Josefa, lomí se a připojuje se k terase horní úzkým schodištěm. Druhá terasová zeď pokračuje k východu k obvodové cestě zahrady, která navazuje na habrový špalír a za Josefkou

Obr. 2. Břevnovský klášter, vyobrazení kláštera od J. B. Wenera z roku 1730 (převzato z BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 309).

³ Dostavba v letech 1720 až 1721 (VILÍMKOVÁ 1973, 67–68).

⁴ Nedatovaný koncept ve fasciklu „Oeconimica“ informuje o klášterní vinici. Uvádí založení vinice v roce 1715, v místě starého kláštera a ovocného sadu, a její postupné zvětšování. Skutečnou lokaci lze posoudit jen těžko. Roku 1715 budované „nové stavení“ nad kostelem sv. Markéty může představovat domek pro vinaře či zahradníka (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 3).

příkře stoupá.⁵ Odkopávka pod cestou je podchycena krátkou příčnou zdí, svázanou na severu s eskarpou druhé terasy. Třetí a hlavní terasa je podchycena eskarpou značně vyšší než ostatní, respektující široký stupeň přirozeného terénu. Na severu je tato terasa uzavřena kratší eskarpou, končící u pískovcového skaliska. Pohledově dispozici uzavírá čtvrtá, velmi úzká terasa ohraničená cihlovou zídou zakrývajícím stržový ráz svahu (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 313; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 25, 27).

Hlavní terasa plnila funkci promenády. Ústřední místo západního dílu představuje oranžerie, stavba K. I. Dientzenhofera z let 1735–1740. Střední pavilon, původně otevřená sala terrena, vybavená zadními příkládacími komorami,⁶ vystupuje před postranní skleníková křídla. Za pavilonem vedou schody do přirozené nekryté skalní rozsedliny, z níž lze vstoupit do malé jeskyňky. Zákoutí respektuje vzory italských zahrad (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 313; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 5, 26; KUPKA 2006, 61).⁷ Oranžerie⁸ je poprvé vyobrazena na nástropní malbě „Zázrak sv. Bennona“ od Jana Karla Kováře v kostele sv. Markéty z roku 1740 (obr. 3) a na nedatované kresbě Jana Josefa Dietzlera (patrně před 1750).⁹ Puchernova kresba z roku 1798 (obr. 4) zobrazuje vpravo od oranžerie dva menší skleníky.

Před budovou oranžerie bylo vytvořeno rondelové plató s obloukovým dvouramenným schodištěm na bocích. V roce 1733 byla v klášterní zahradě osazena kamenná fontána se „Springstockem“. Zahradní úprava teras byla v literatuře rekonstruována následovně: na hlavní terase před oranžerií byl buxusový Parterre de broderie o kompartimentech odpovídajících třem dílům budovy. Na zbylé ploše byly široké cesty podélně přerušované v místech napojení cest příčných.

Obr. 3. Břevnovský klášter, vyobrazení oranžerie na nástropní malbě Zázrak sv. Bennona od J. K. Kováře z roku 1740 v kostele sv. Markéty (foto Dezidor [www.commons.wikimedia.org], 2011).

Obr. 4. Břevnovský klášter, podoba kláštera v roce 1798. Podle J. Pucherny nakreslil roku 1812 J. Venuto. Výřez – detail s oranžerií. (Uloženo Österreichische Nationalbibliothek Wien, inv. č. E27403C.)

Mezi nimi byly trávníkové pásy, kolem kterých byly rozestavovány citrusové, vavřínové a jiné tvarované stromky. O pěstování citrusů svědčí nákup 200 „vlašských“ stromků v roce 1735. Krátce po osazení byla zahrada dvakrát za sebou zpustošena pruským vojskem, roku 1742 a 1757 (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 314, 316; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 4–5, 27).

V letech 1740–1744 byl zahradně upraven pozemek mezi silnicí a klášterem a nově (namísto východní) byla otevřena vstupní brána od jihu s dvojicí pilastrů, na nichž seděl půlkruhový záklenek. Předdvorí bylo z jihu ukončeno zdí s otevřeným vjezdem, od něhož se táhla alej k hlavní bráně. Na průhledovou osu vstupu byla roku 1745 umístěna Hiernlova socha sv. Jana Nepomuckého (BLAŽIČEK/ČEŘOVSKÝ/POCHE 1944, 38; BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 310; VILÍMKOVÁ 1973,

5 V lichoběžníkovém prostoru za gloriem Josefa, mezi druhou eskarpou a příčnými zdmi, vznikl chráněný prostor otevřený jižnímu slunci, rekonstruovaný jako pěstírna exot a oranží. Pozorován byl obdélný, do terasy vložený výklenek, valeně zaklenutý, s patrným kouřovým otvorem, patřící původní teplárně (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 313).

6 Oprava kamen a otopného kanálu ve skleníku je zaznamenána v roce 1744 (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 5).

7 Dnes se tento útvar označuje „Prokopka“. Pojmenování po sv. Prokopu je mladšího data.

8 V otázce používání termínů oranžerie x skleník a jejich záměny neexistuje v odborné veřejnosti názorová shoda. Někteří pokládají oranžerii za určitý druh skleníku (JANDÁČEK 2002, 7–8), jiní tento způsob označení zcela odmítají a berou skleník jako speciální druh stavby, který není možné zaměňovat s žádným jiným druhem stavby, jakými jsou oranžerie, fíkovníky (KREJČÍŘÍK 2002, 3). Autoři příspěvku se proto rozhodli ponechat tuto otázku stranou a používat oba termíny tak jako dosud v literatuře a pramenech (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 313; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992; VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997, 596–604).

9 Nепublikovaná, v současnosti ji nelze dohledat.

91, 113).¹⁰ Další úpravy zahrady souvisely s přestavbou pavilonu Vojtěška. V roce 1750 se hovoří o přeložení „horní“ fontány (bez přiblížení místa původního či nového) a zřízení pumpy, patrně pro čerpání vody do zahradních fontán. Ty byly v zahradě jistě dvě. Ještě ve třetím kvartálu uvedeného roku se pracovalo na snesené „horní“ fontáně. Nové umístění „horní“ fontány je snad možné hledat na druhé terase. Roku 1854 opat Jan Nepomuk Rotter před realizací další rekonstrukce Vojtěšky uvádí záměr zřízení pumpy, která by hnala vodu do bazénu na druhé terase (VILÍMKOVÁ 1973, 93, 106; VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 6). O zahradě se dále účty provisorátu zmiňují až v roce 1761. Ovšem drobnější opravy lze předpokládat i dříve po pruském obléhání. V roce 1761 je placeno za práce na neurčené „nové stavbě“, dveře k Josefcce či dva kameny k fontáně (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 6–7).

Zásahy válečných konfliktů 18. století

Na počátku válek o rakouské dědictví (ve dnech 21. 11. – 18. 12. 1741) obsadilo klášter francouzské vojsko. Ve dnech 22.–24. 12. 1741 jej vystřídalo pět kumpanií saského vojska. Začátkem následujícího roku byly zahájeny opravy vojenských škod, ovšem již v červnu zasáhl válečné události klášter nanovo. Diarium zaznamenává, že dne 28. 6. létaly dělové koule nad starým klášteřem a sýpkou, 26. 7. pak byla zasažena zahrada v blízkosti letního refektáře. I přes udělenou ochranu *salvam guardiam* vpadli vojáci dne 14. 9. 1742 do kláštera. Bylo rozhodnuto o odvezení cenných věcí do Kladna, kromě čtyř kněží odjeli i všichni řádoví bratři. Dne 19. 9. obsadili klášter panduři, kteří vylámali brány, zapálili vesnici, pivovar a ovčín. Ještě téhož dne vpadli do kláštera Francouzi. Vydrancovali místnosti kláštera i prelatury, vnikli do sklepů, vykradli zbytky zásob obilí, mobiliář byl odvezen a rozprodán, zničena byla část archivu a knihovny. Kněží byli propuštěni za vysoké výkupné. Francouzi opustili klášter až při ústupu z Prahy, začátkem prosince 1742 (VILÍMKOVÁ 1973, 85–87; VILÍMKOVÁ/PREISS 1989, 95–96).

V roce 1743 a v první polovině roku následujícího byly provedeny nákladné opravy poškozených budov a celého hospodářství. V srpnu roku 1744 došlo k novému, tentokrát pruskému vpádu. Začátkem září bylo nařízeno zřídit v klášteře vojenský špitál. Zimní refektář sloužil jako lékárna, pokoje prelatury obýval zdravotní personál (dva pokoje byly počítány pro důstojníky). V klášteře bylo umístěno 600 raněných. Kolem areálu byly vykopány zákopy, kam byli (v místech za sýpkou) pohřbeni zesnulí prusští vojáci. Dne 19. září začalo pruské vojsko ustupovat a odvážet své raněné. Škody na klášterním majetku tentokrát byly menší a byly odstraněny do konce roku 1745. Postupně se hospodářské poměry vzpamatovaly do té míry, že od roku 1754 mohly být vedeny i práce nejen účelové, např. přestavba pavilonu Vojtěška či letního refektáře (VILÍMKOVÁ 1973, 90–92; VILÍMKOVÁ/PREISS 1989, 97–98).

Klášter opět utrpěl v průběhu sedmileté války a obléhání Prahy v roce 1757. Prusové do kláštera dorazili dne 2. 5., boje započaly 6. 5. (bitva u Prahy / u Štěrbohol se stala do té doby nejkrvavější bitvou 18. století, obě strany utrpěly ztráty kolem 14 tisíc mužů) a v klášteře byl opět zřízen špitál. Ranění byli uloženi nejen v celách, ale i v ambitech, v kostele a v presbytáři. Bratřím byly ponechány 3 cely. Za klášterní sýpkou bylo pohřbeno na 2500 padlých. V klášteře byl pochován i generál Heinrich Karl Ludwig Hault de Hautcharmo. Při ústupu pruské armády byli ranění z kostela evakuováni dne 4. 7., o dva dny později byl vyklizen celý klášter. Ihned se započalo s čištěním kláštera, dne 1. 9. požehnal opat Fridrich Grundtmann obnovenému klášteru podle předepsaného ritu a 9. 9. byl znovu vysvěcen kostel sv. Markéty (VILÍMKOVÁ 1973, 95–96; VILÍMKOVÁ/PREISS 1989, 100).

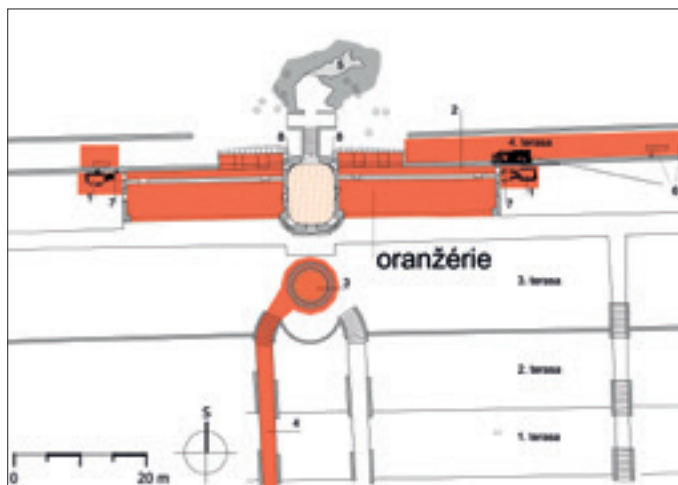
10 Do blízkosti hlavního portálu byla socha přesunuta roku 1928, v souvislosti s regulací Bělohorské ulice. O přemístění bylo žádáno už od roku 1920, do jeho realizace došlo k výraznějšímu poškození sochy (VILÍMKOVÁ 1973, 113).

11 Generál poručík (general-lieutenant) **Herauld de Hautcharmo** zemřel v klášteře dne 17. května a byl zde i pohřben, dle části literatury byl uložen u bočního vchodu do kostela pod velkou starou lípou (STELLNER 2000, 121; GÖDOLLEY 1933, 11 – zde ovšem chybně uvedeno datum úmrtí - 7. 6.; Datum 17. 5., tedy 11 dní po bitvě, opakovaně uvádí dobové prameny i pruské lexikony – viz AMANN 1887, 142; VON ZEDLITZ 1835, 382; VON ZEDLITZ-NEUKIRCH 1836), dle jiných zpráv byl pohřben u vchodu pod hudebním chórem před jižní zvěšnicí (BÁTEK 1898, 48). Zkresleně je situace popsána v dějinách kláštera zpracovaných Miladou Vilímkovou, zde je mylně uváděno „v klášteře tehdy zemřeli a byli tam pohřbeni generálové Schwerin, Holstein a Hauchermois“ (VILÍMKOVÁ 1973, 96). Polní maršál **Kurt Christoph von Schwerin** i princ **Friedrich Holstein-Beck** padli přímo na bitevním poli, jejich těla byla sice převezena ke sv. Markétě, ale k jejich pohřbení došlo až v rodových hrobkách. Truchlení krále Fridericha II. nad tělem generála Schwerina v kostele sv. Markéty je detailně známo díky králově korespondenci (PC XV, Nr. 8915; dále viz AMMAN 1887; KÖNIG 1790, 45); v další literatuře jsou uvedeny podrobnosti o balzamování a vyjímání orgánů, bohužel bez udání původního zdroje (VON ENSE 1841, 224; BÁTEK 1898, 48; VILÍMKOVÁ/PREISS 1989, 100 – opět se zkomoleninami jmen v podobě „Nolstein“ a „Hautehermais“ a chybně uvedenými vojenskými hodnostmi; STELLNER 2000, 121). V klášteře skončil i generál major **Emanuel von Schöning**, při neúspěšné snaze o záchranu mu byla v lazaretu amputována noha, zemřel 16. května, jeho tělo bylo odvezeno (VON ZEDLITZ 1835, 385).

Zahradní objekty jsou popsány v inventáři klášterních budov z let 1805–1807. Za pavilonem Vojtěška následuje obydlí zahradníka (předsíň, pokoj, komora). Dále je uveden skleník a oranžerie, objekt měl 14 čtyřkřídlých oken na bočních křídlech a tři okna oválná na středovém pavilonu (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 7). V roce 1825 prochází skleník větší rekonstrukcí – oprava střechy, patrně oprava omítek a případné vysprávky zdiva. V roce 1840 jsou zaznamenána vydání na dřevěný altánek v zahradě.¹² Stav zahrady před polovinou 19. století ukazuje elaborát katastrálního měření z roku 1840 (obr. 5). Milada Vilímková interpretuje kruhová rozšíření na spojnici Vojtěšky s Josefou a při severovýchodním nárožím prelatury jako fontány. Vyobrazení však není jednoznačné (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 7–9). Střecha skleníku byla opět obnovována v roce 1851. V roce 1861 byla zřízena stáj u zahradního domku, opravovány byly úseky zahradní zdi. Roku 1862 proběhla generální rekonstrukce skleníku, celá jeho polovina byla postavena téměř nově, ve druhé polovině skleníku byla znovu zřízena střecha a proraženy čtyři větrací otvory. Vybourání nových dveří v oranžerii proběhlo v roce 1867, následujícího roku byly osazeny nové sloupky a prahy. V roce 1875 je zapsána položka za práci na vodovodním kanále v zahradě. Další drobnější opravy skleníku probíhaly v letech 1890 a 1900. V roce 1888 byl někdy v prostoru zahrady zřízen nový kuželník (ibidem 1992, 9–10).

Roku 1909 byl kuželník kompletně renovován. Následující rok byly provedeny rozsáhlejší opravy skleníku, jeho střechy a oken. Další záznamy o úpravách pochází až z let 1939 a 1940. Uvádí nové zastřešení gloriety Josefka a rekonstrukci pavilonu Vojtěška, kde proběhl i menší archeologický průzkum (ibidem 1992, 10–11).¹³

Postupný úpadek zahrady dokumentuje zpráva opata Opaska z roku 1948 památkovému úřadu o zřízení střechy levého křídla skleníku. Minimální péče o stavby, zrušení kláštera v roce 1950 a přidělení budov několika uživatelům se negativně podepsalo na stavu celého areálu.¹⁴ Roku 1951 padla dlouho hájená limita nedotknutelnosti areálu kláštera. Plánované napojení třídy Pionýrů (dnešní Patočkova) do Bělohorské ulice zapříčinilo zboření vnější ohradní zdi s branou, klášterního pivovaru a ovčína (stav před demolicí viz NOVÁKOVÁ/VONDRA/PIŠA/POTŮČEK 1956, 226). Socha sv. Jana Nepomuckého, tedy její střední podnož s postavou světce, byla znovu přenesena, tentokrát do vnitřního klášterního nádvoří, před západní průčelí kostela, které všechny starší ikonografie ukazují jako volné; NOVÁKOVÁ/VONDRA/PIŠA/POTŮČEK 1956; VILÍMKOVÁ 1973, 121).¹⁵ Opakované snahy o nápravu stavu vyzněly naprázdno (např. roky 1966, 1973 – BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966; VILÍMKOVÁ 1973, 123, 126).

Obr. 5. Břevnovský klášter, elaborát katastrálního měření z roku 1840 (zdroj ČÚZK).

Obr. 6. Břevnovský klášter, situace a výsledky výzkumu v zahradě. 1 – zhloubené nádrže pro sběr dešťové vody, 2 – zadní obslužná chodba oranžerie, 3 – fontána, 4 – trasa terasových schodišť, 5 – jeskyně „Prokopka“, 6 – sondy v trase dlážděného úžlabí pro sběr dešťové vody, 7 – příkladací šachty. (Katastrální mapa, Zaměření oranžerie Jiří Chmelíř, analýza a grafická úprava autor, 2012.)

12 Prostá dřevěná fíkovna je uváděna na střední příčné cestě ve východní části zahrady (BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 314).

13 Výzkumné práce vedl Václav Studený, později Ivan Borkovský. V dochovaných protokolech z průběhu roku jsou zmiňovány sondy uvnitř Vojtěšky, vlevo od studánky a v zahradě (fotodokumentace sond ve Vojtěšce je uchována v archivu Archeologického ústavu AV ČR, Praha v. v. i.; BORKOVSKÝ 1940; BORKOVSKÝ 1940a; VILÍMKOVÁ 1973, 116). Sondáž na zahradě probíhala ještě v roce 1948 pod dohledem Ivana Borkovského, zachyceny byly relikt zdiv (BORKOVSKÝ 1948; BORKOVSKÝ 1948a).

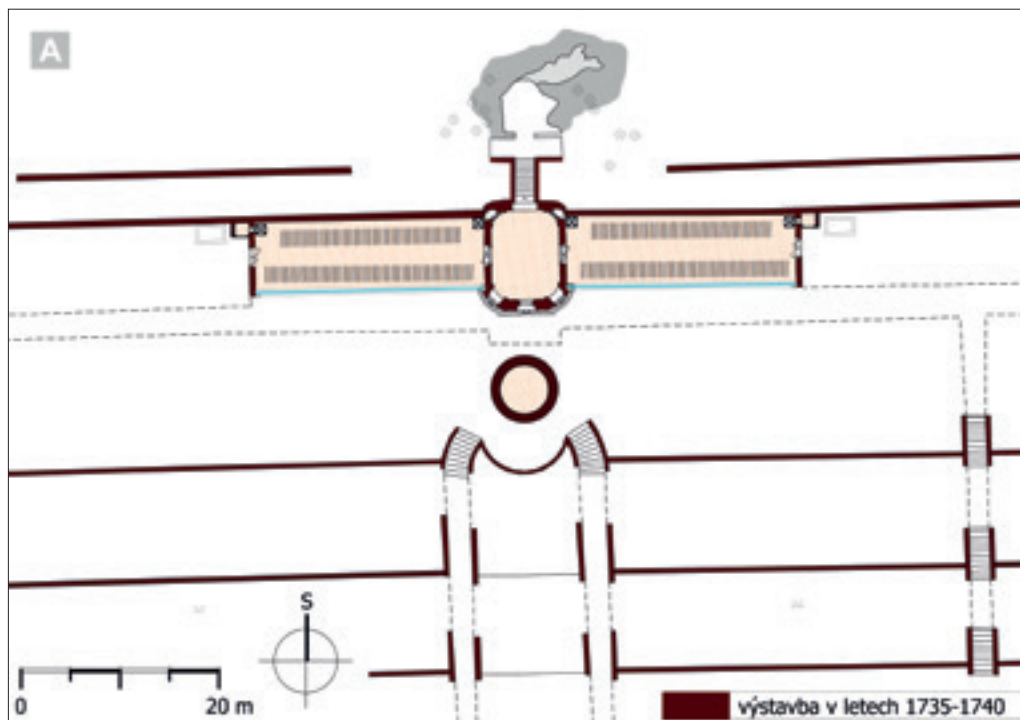
V roce 1959 realizoval archeologický dohled Jan Rataj při výkopech inženýrských sítí v zahradě. Kanalizační sonda protínala zahradu ve směru západ–východ, od hřbitova, kolem Vojtěšky a dále podél stromořadí. Hloubka výkopu dosahovala více než 3 m, šířka 1,2 m. Ve vzdálenosti 60 m východně od Vojtěšky bylo detekováno kamenné zdivo s mladším, barokním, cihlovým zaklenutím. V dalších 30 m byly zaznamenávány rozptýlené lidské kosti, patrně došlo k narušení kostnicové šachty, deponující kosterní pozůstatky ze staršího hřbitova, zasaženého barokními úpravami zahrady (o rozsahu tohoto zásahu napovídá v dokumentovaném místě více než 3,5 m navedené zeminy). Ve směru sever–jih, napříč zahradou, před vstupem do kostela až k budově špýcharu, byla hloubena rýha pro uložení elektrického kabelu. Hloubka zásahu nepřekročila 0,6 m, šířka pak 0,3 m. Naproti hlavnímu chrámovému vchodu byla zachycena část četných barokních odpadových kanálů, před vstupem do farního úřadu byly zjištěny pozůstatky starší zahradní zdi, v dnešní době posunutá k severu (CHOCHOL 1959; RATAJ 1960).

14 Například objekt barokní sýpky spravovaný Zemědělským nákupním a zásobovacím podnikem se dostal do havarijního stavu v roce 1969, jeho rozsáhlejší oprava proběhla začátkem 70. let (VILÍMKOVÁ 1973, 125–126).

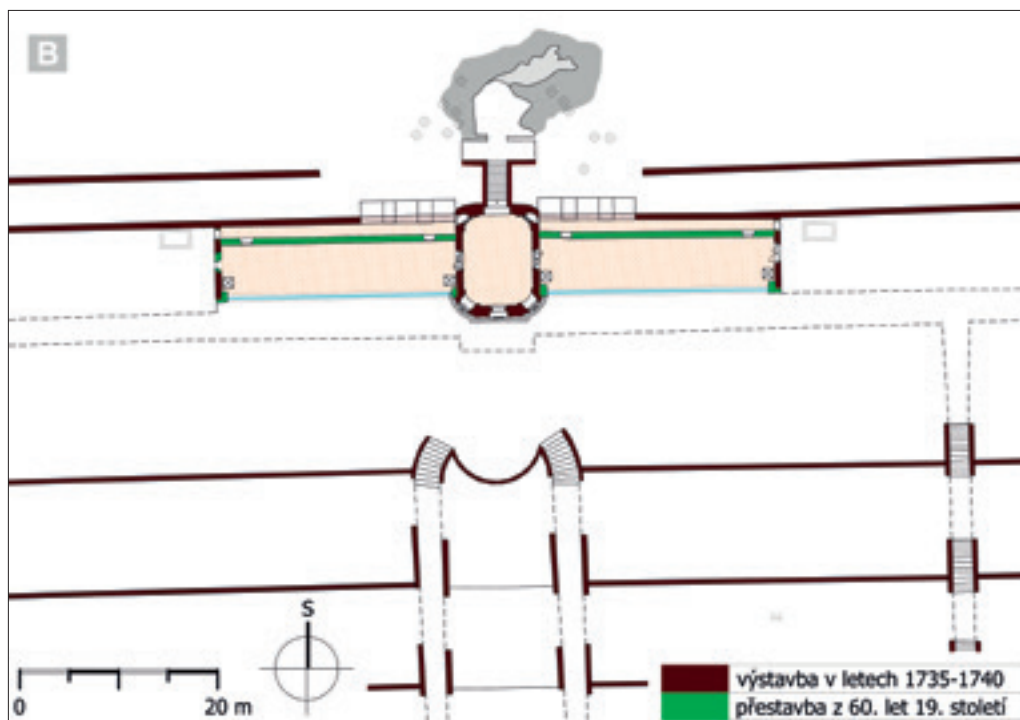
15 Nově byla přesunuta v roce 2010 jako *point de vue* při vstupní cestě do zahrady.

Po obnovení břevnovské komunity benediktinů proběhla u příležitosti tisíciletého výročí kláštera v roce 1993 oprava kostela a budov konventu (ROYT/SKRIVÁNEK/KOUPIL 2011, 13). Roku 1992 byl realizován i stavebně historický průzkum věnovaný klášterní zahradě (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992). Komplexní rekonstrukce zahrady však byla zahájena až v roce 2009.¹⁶ Akci obnovy provázal soustavný dohled pracovníků archeologického oddělení NPÚ ÚOP v hl. m. Praze. Průzkumné a dokumentační práce sledovaly postup zemních zásahů, soustředily se především na okolí oranžerie na terasovitém svahu nad klášterem a na prostor parteru se sochou sv. Jana Nepomuckého před vstupem do kostela sv. Markéty (obr. 1).

Obr. 7 A. Břevnovský klášter. Rekonstruovaná původní barokní podoba oranžerie z let 1735–1740, spolu s fontánou v prostorové kompozici K. I. Dientzenhofera. (Analýza a grafika autor, 2012.)

Obr. 7 B. Břevnovský klášter. Rekonstruovaná podoba oranžerie po přestavbě v 60. letech 19. století, stav cca do roku 1870. **Křížkem** kamnové těleso (Analýza a grafika autor, 2012.)

¹⁶ Projekt stavby „Břevnovský klášter – rehabilitace a zpřístupnění klášterní zahrady veřejnosti (Praha 6, k. ú. Břevnov, Markétská 1/28, parc.č. 7)“ vyhotovila kancelář Atelier M1 architekti, s. r. o. ve spolupráci s atelier HAKO a Zahrada nad Metují, s. r. o. pro investory akce Benediktinské arcidiecéze sv. Vojtěcha a sv. Markéty a Městskou část Praha 6.

PRŮZKUMNÉ PRÁCE V KLÁŠTERNÍ ZAHRADE (obr. 6)

Oranžerie

Značná část zemních zásahů souvisela s výměnou cihelných podlah v obou křídlech oranžerie. Během ní byly na severní stěně východního křídla odhaleny barokní omítky, které dokazují, že původní podlaha byla nejméně o 30 cm níže oproti současnému terénu. K vyrovnání podlahové úrovně s terénem došlo nejspíše při rozsáhlé úpravě obou křídel v letech 1862–1868 (obr. 7). Při této úpravě byla rovněž výrazným způsobem zredukována výška prosklených stěn, upraveno vsazení krajních okenních rámců do nároží pavilonu a bočních čel, vložením separačních zdí zmenšena hloubka plochy určené pro pěstování rostlin a bylo provedeno nové zastřešení oranžerie. K zaobleným nárožím pavilonu byly přizděny zkosené pilíře. Obdobným způsobem byly přezděny přitesané konce bočních zdí. Původní rám prosklené stěny byl do nároží pavilonu zapuštěn přímo. Kapsy po tomto rámu dosud vybíhají zpod přizděných pilířů. Poloha i úhel prosklené stěny byl zachován. Při výstavbě nových pilířů byla původní parapetní zeď zachována, pouze byla obezděna.

Společně se snížením prosklené čelní stěny byla také zkrácena hloubka obou pěstíren vestavbou nové zadní (separační) stěny, která z části původní plochy oranžerie vydělila zadní obslužnou chodbu (obr. 8). Vložení této stěny zcela zásadně ovlivnilo způsob vytápění a zpřístupnění bočních křídel. Původně bylo každé křídlo vytápěno dvojicí kamen umístěných do vnitřních rohů pěstíren (obr. 7 a). Jedna se obsluhovala příkladacími komorami z pavilonu a druhá z příkladacích přístřešků, které přiléhaly z vnější strany oranžerie. S vložením nové stěny a vznikem chodby musela být tato otopná zařízení přenesena do přední části. Otopná zařízení na koncích se po úpravě začala obsluhovat přímo z pěstíren (obr. 7 b), u vnitřních byla zachována obsluha nepřímá – přes stěnu ze zapuštěných komor, nově vyhloubených v přední části pavilonu. Vložení zadní separační stěny do obou křídel oranžerie pro ni znamenalo snížení kapacity na polovinu (obr. 9). Domníváme se, že kvůli tomu, aby byla zachována původní kapacita, byly zazděny oba široké provozní vstupy v bočních čelech oranžerie a zrušen široký provozní koridor mezi nimi a pavilonem.

Obr. 8. Břevnovský klášter, pohled od západu do obslužné chodby oranžerie. 1 – omítky k původní podlaze před zvýšením, k němuž došlo s vložením separační podélné stěny, 2 – zvýšený předzáklad dodatečně vložené separační stěny, u níž vystupuje základové zdivo do výšky stávajících podlah (foto autor, 2010).

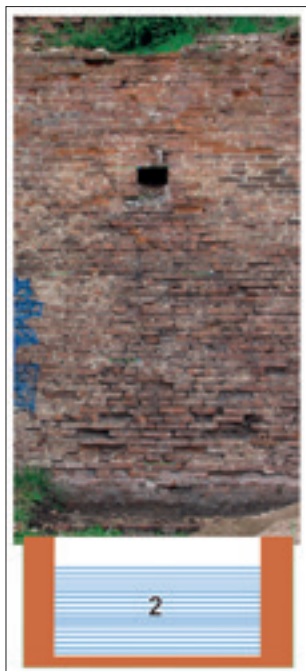

Obr. 9. Břevnovský klášter, oranžerie, boční zeď západního křídla (foto autor, 2010).

Sběrače dešťové vody

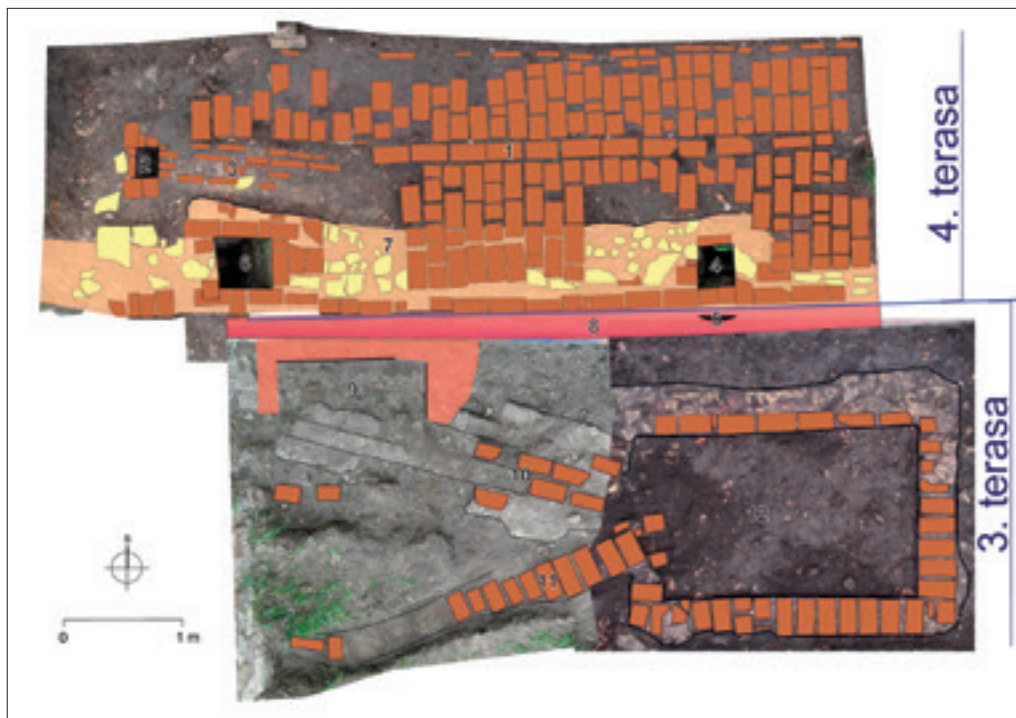
Na čtvrté horní terase nad oranžérií byl zřízen důmyslný systém sběru dešťových vod. Byly zachytávány sdruženým systémem cihlami dlážděného úžlabí se sběrným žlabem (obr. 10: 1), které překrývalo korunu terasní zdi. Zachycená voda se pomocí otvorů (obr. 10: 2) ve sběrném žlabu přepouštěla do sběrného kanálu vedeného pod zemí (obr. 10: 3), vyzděného z cihel a zaklenutého valenou klenbou. Kanál na rozdíl od horního žlabu klesá směrem k oranžerii. Voda z kanálu byla odváděna chrlíči prolomenými v horní části terasní zdi do přistavených nádrží (obr. 10: 5, 12; obr. 11). Spolu s kanálem klesá i poloha jednotlivých chrlíčů. Nejvýše položený

Obr. 10. Břevnovský klášter, systém sběru vody. 1 – dlážděné úžlabí, 2 – vodovodní vpust', 3 – rub klenby sběrného kanálu, 4 – čistící šachta k chrlič, 5 – chrlič, 6 – komínový průduch, 7 – koruna terasní zdi, 8 – eskarpa, 9 – příkladací komora, 10 – sběrný žlab dešťové vody ze zadní chodby, 11 – krytý podpovrchový kanál k odvodu vody z pěstírny, 12 – zahlobbená nádrž pro sběr dešťové vody (foto a grafická úprava J. Hlavatý, 2010).

Obr. 11. Břevnovský klášter, systém sběru vody, pohled od jihu. 1 – chrlič v terasní zdi, 2 – zahlobbená nádrž pro sběr dešťové vody (foto a grafická úprava J. Hlavatý, 2010).

Obr. 12. Břevnovský klášter, kruhová fontána uprostřed rondelového plató. 1 – přepadový otvor, 2 – vnitřní cihelný plášť, 3 – vnitřní hydroizolační vrstva, 4 – vnější plášť ze smíšeného zdiva (foto J. Hlavatý, 2010).

na východě leží v hloubce 0,75 m od horního okraje terasní zdi, nejnižší položený se nachází již v hloubce 1,70 m, což odpovídá přibližně sklonu 1%. Systém pochází z původní realizace K. I. Dientzenhofera, s možnými mladšími úpravami dláždění.

Fontána

Patrně nejvýznamnější nález představoval objev barokní fontány před centrálním objektem oranžerie uprostřed rondelového plató.¹⁷ K jejímu znovuobjevení přispěl výkop nové vodovodní přípojky vedené v trase západního terasového schodiště. Následně bylo přistoupeno k plošnému odkryvu celého obrysu kruhové fontány (vnitřní průměr 4,96 m; hloubka 1,1 m) a jejímu prozkoumání. Nádrž fontány je tvořena dvojím zděným pláštěm s vloženou izolační jílovitou vrstvou. Vnější tlustší plášť je vyzděn z lomové opuky, vnitřní opláštění a dno je vyzděno z cihel (obr. 12).

Korunu vnějšího pláště uzavírala hlazená vrstva malty, na níž mohlo ležet vrchní kamenné okruží, které bylo zřejmě rozebráno již v polovině 18. století, kdy se v písemných pramenech objevuje zpráva o snesení „horní“ fontány (VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992, 6–9). Přeložení fontány z kompozičně a pohledově působivého místa patrně zapříčinily problémy s přívodem vody.

Nádrže na dešťovou vodu

Terénní úpravy dále zachytily čtyři prakticky totožné nádrže na dešťovou vodu zapuštěné 1,2 m do terénu. Tři na hlavní terase (č. 3) po obou stranách oranžerie a jednu na jihovýchodním nároží pavilonu Vojtěška. Mají obdélný tvar a jsou vyzděny z cihel. Horní obrubu kryjí cihly kladené na „štorc“. Jednotlivé nádrže jsou umísťovány pod bývalými chrlicí, tvořenými keramickými korýtky, vedenými z terasy č. 4 nad oranžerií.

¹⁷ Nález podrobněji viz SEMERÁD/STAŇKOVÁ 2011, 29.

Nádrž u východního křídla má rozměry 2,10 x 1,38 m. Oproti ostatním je přibližně o 0,48 m kratší. Ze zadní chodby východního křídla je do ní sveden částečně dochovaný žlab (obr. 10: 10) z cihel kladených naplocho. Ten je porušen uzavřeným kanálkem čtvercového průřezu, svedeným z pěstírny (obr. 10: 11). Obrubník kryjící korunu nádrže je rozebrán. Líce stěn jsou opatřeny tenkou vrstvou hydroizolační, nejspíše cementové malty.

Druhá nádrž o stranách 2,58 x 1,38 m leží na západní straně oranžerie. Od paty terasní zdi je odsazena o 0,30 m. Okapní plocha pod bývalým chrličem mezi nádrží a patou zdi je vyložena čtyřmi naplocho kladenými cihlami. Korunu nádrže lemuje obrubník z cihel kladených na štorc. Podobně jako u východní nádrže byl i do této sveden cihelný odvodňovací žlab ze zadní chodby (obr. 13).

Na jihovýchodním nároží Vojtěšky se nachází poslední z dokumentovaných nádrží. Podélnou osou směřuje od východu k západu. Je konstruována stejným způsobem jako nádrže na horní terase u oranžerie. Nádrž je porušena mladší dešťovou kanalizací s vestavěnou revisní šachtou.

Přístřešky příkládacích komor

Zajímavý nálezy představují pozůstatky dvou příkládacích přístřešků, přiléhajících k bočním křídlům oranžerie. Obsluhovala se z nich kamna umístěná ve vnitřních rozích pěstíren. Východní příkládací přístřešek měl vnitřní rozměry 1 x 1,2 m.¹⁸ Jeho hloubka se shoduje s později prolomeným portálem do navazující obslužné chodby. Obvodové zdi přístřešku byly vyzděny z cihel, severní jako plenta k terasní zdi, východní, do které se opírala pultová stříška, měla tloušťku 30 cm. Otisk pultové stříšky v líci terasní zdi je zachován na západní straně oranžerie (obr. 14). Oba přístřešky zanikají se zřízením zadní obslužné chodby. V místech, kde stála kamna, jsou dnes prolomeny nové půlkruhově zaklenuté portálky. Nad nimi jsou dochovány původní kouřovody. Z otvorů, jimiž se obsluhovalo otopné zařízení, se zachovala zazděná část patrně vyběracího otvoru, ukrytá pod zvýšenou úrovní podlahy. Vyběrací otvor je opatřen půlkruhovým cihelným záklenkem. Z přístřešku na západní straně oranžerie se zachoval pouze zbytek zadní stěny o délce jednoho metru, vyzděné z cihel 29 x 14 cm. Západní stěnu přístřešku připomíná relikt vnitřního koutu. Nad ním v rovině líce terasní zdi vystupují odlámané šmorce zaniklé západní stěny, završené otiskem pultové střechy opřené terasní o zeď.

Obr. 13. Břevnovský klášter, nádrž na dešťovou vodu na západní straně oranžerie (foto J. Hlavatý, 2010).

Obr. 14. Břevnovský klášter, pohled od jihu na terasní zeď před západním křídlem oranžerie. 1 – výpust pro chrlič, 2 – prolomená stěna komínového průduchu, 3 – v místech vstupu do zadní obslužné chodby patrný (téměř neznatelný) otisk pultové stříšky příkládací komory, 4 – odsekané šmorce západní stěny příkládací komory (foto autor, 2010).

Terasová schodiště

Relativně nízké terasy prolamují jednoramenná přímá schodiště (obr. 15). Středem našeho zájmu byla dvojice hlavního schodiště vystupující na rondelové plató před pavilonem, v jehož západním rameni byly vedeny nové inženýrské sítě. Nejvýše položená čtvrtkruhová ramena, jež lemuji rondelové plató, tvoří schodišťové zdi ze světle pálených cihel relativně nízkého formátu o stranách 28 x 14,5 x 5,5 cm (obr. 16). V jádru vyzděné z lomové opuky, která pak formou předzákladu předstupuje vnitřní líc schodišťových zídek. Na řezu, který vznikl výkopem inženýrských sítí, byly zachyceny celkem dvě vrstvy schodišťových stupňů: jedna z cihel kladených na plocho a vrchní z cihel kladených na výšku.

Na prvním terasovém stupni byly dokumentovány zbytky schodišťových zdí o tloušťce 30 cm, které se kolmo opírají o vlastní terasovou zeď a jsou ukončeny podezdívkami pískovcových

Obr. 15. Břevnovský klášter, západní rameno hlavního schodiště vystupující na rondelové plató, jímž jsou vedeny inženýrské sítě (foto autor, 2010).

18 Vnější rozměry nedochovány.

Obr. 16. Břevnovský klášter, čtvrtkruhové rameno schodiště lemující rondelové plató (foto autor, 2010).

Obr. 17. Břevnovský klášter, pohled od jihovýchodu na schodiště na 1. terase.

1 – opěrná terasní zeď, 2 – schodišťová zeď, 3 – rozšířený konec schodišťové zdi, na níž stál pískovcový pilířek, 4 – plochý cihelný pas (foto autor, 2010).

Obr. 18. Břevnovský klášter, pekováný sloupek vyrovnávacího schodiště (foto autor, 2010).

Obr. 19. Břevnovský klášter, zaniklý skleník východně od oranžerie. 1–3 – zbytky provázaných konců příčných zdí (foto autor, 2010).

že na starších vyobrazeních je velikost skleníků zakreslena opačně než naznačuje průzkum. Pozůstatky východní a prostřední zdi prostupují celou výškou terasní zdi, západní nižší dosahuje přibližně tři čtvrtin její výšky (obr. 19). Přestože by se mohlo zdát, že se jedná o dodatečnou přístavbu, vazba cihel ukazuje, že skleník zde stál od počátku společně s oranžérií. Na rozdíl od oranžerie se ale opíral přímo o cihelný líc eskarpy, zatímco zadní obvodová zeď oranžerie byla v rámci terasní zdi vystavěna výhradně z lomové opuky.

PLOCHA VÝZKUMU PŘED KOSTELEM SV. MARKÉTY (obr. 20, 21)

Hospodářský objekt

V jižní části zkoumané plochy byly odhaleny základové konstrukce stavby obdélného půdorysu, zachycené na katastrálních mapách z 30. a 40. let 20. století. Na delší – západní straně přiléhala k šikmému líci terasní zdi. V rámci odkryté plochy byla zachycena část obvodových zdí (severní, jižní a fragment stěny západní) a dva po sobě jdoucí bodové základy uvnitř stavby.

Terasní zeď

Po skrytí svrchní části zeminy byly také prozkoumány základové poměry vysoké terasní zdi, která navazuje na severozápadní nároží sýpky a dobíhá k obvodové zdi oddělující zahradu. Terasní zeď je postavena z cihel

pilířů lemujících vstupní část schodišťových ramen. Základy mezi těmito zídkami jsou rozepřeny plochým cihelným pasem (obr. 17: 4). Nadzemní líce zidek jsou dochovány do výšky 0,3–0,4 m. Jeden z původních pilířků zdobený plasticky vystupujícími poli, která jsou pekována jednostranně vedenými záseky, byl nalezen ve východní části teras (obr. 18).

Východní skleník

Méně známá je skutečnost, že na východní straně od oranžerie stával ještě jeden skleník. Dle dobových vyobrazení (obr. 4) byl rozdělen příčnými zdmi na dvě části – západní vyšší, delší a východní nižší, kratší, které zakrývala pultová střecha. Z původního skleníku se dochovaly pouze provázané konce těchto zdí s cihelným lícem eskarpy. Je zvláštní,

že na starších vyobrazeních je velikost skleníků zakreslena opačně než naznačuje průzkum. Pozůstatky východní a prostřední zdi prostupují celou výškou terasní zdi, západní nižší dosahuje přibližně tři čtvrtin její výšky (obr. 19). Přestože by se mohlo zdát, že se jedná o dodatečnou přístavbu, vazba cihel ukazuje, že skleník zde stál od počátku společně s oranžérií. Na rozdíl od oranžerie se ale opíral přímo o cihelný líc eskarpy, zatímco zadní obvodová zeď oranžerie byla v rámci terasní zdi vystavěna výhradně z lomové opuky.

PLOCHA VÝZKUMU PŘED KOSTELEM SV. MARKÉTY (obr. 20, 21)

Hospodářský objekt

V jižní části zkoumané plochy byly odhaleny základové konstrukce stavby obdélného půdorysu, zachycené na katastrálních mapách z 30. a 40. let 20. století. Na delší – západní straně přiléhala k šikmému líci terasní zdi. V rámci odkryté plochy byla zachycena část obvodových zdí (severní, jižní a fragment stěny západní) a dva po sobě jdoucí bodové základy uvnitř stavby.

Terasní zeď

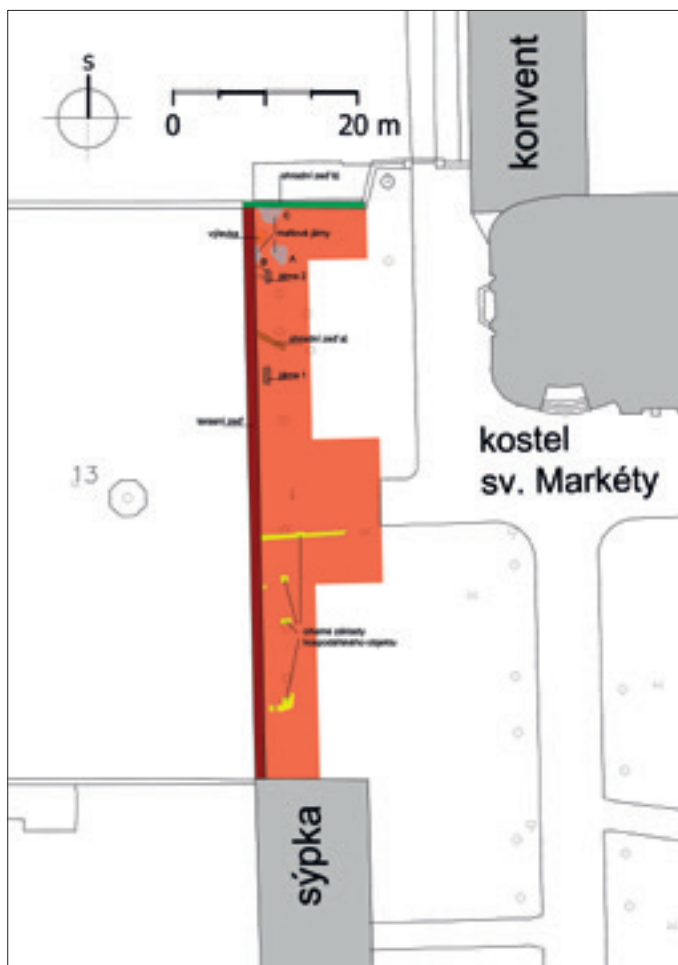
Po skrytí svrchní části zeminy byly také prozkoumány základové poměry vysoké terasní zdi, která navazuje na severozápadní nároží sýpky a dobíhá k obvodové zdi oddělující zahradu. Terasní zeď je postavena z cihel

formátu 27 x 13 x 6,3 cm. V jejich vazbě je patrná snaha střídat vrstvy běhounů s vrstvami vazák – běhoun – vazák. Základová partie zdi byla do hloubky 0,4–0,6 m pod stávajícím povrchem vyzděna z lomové opuky. Svrchní část základu

je vyzděna ze sedmi vrstev cihel, na které pak bezprostředně nad úroveň terénu navazuje šikmý líc nadzemní části opěrné terasní zdi. Vlastní výstavba terasní zdi souvisela zřejmě přímo se založením uzavřené zahrady mnichů na konci 18. století.

Výlevka

V severozápadním koutu nádvoří, po levé straně od vstupu na horní zahradu, byla donedávna umístěna zděná výlevka na vodu. Výlevka měla obdélný tvar o vnitřních rozměrech 128 x 100 cm. Delší stranou přiléhala k terasní zdi. Obvodové stěny byly vyzděny na tloušťku podélného rozměru cihel o stranách 24 x 14,5 x 6,5 cm. Z jihovýchodního nároží základů stržené nádržky byl vyveden cihelný kanálek, který pak dále pokračoval jihovýchodním směrem napříč zkoumanou plochou (obr. 22).

Obr. 20. Břevnovský klášter, situace výzkumu před kostelem sv. Markéty. Oranžově zkoumaná plocha. (Do katastrální mapy zobrazil a graficky upravil autor, 2012.)

Jámy na maltu

V severozápadním koutu nádvoří bylo objeveno několik jam na míchání malty (obr. 21: A–C). Jejich rozšíření bylo od jihu limitováno zaniklou zdí (obr. 20: ohradní zeď a). Největší z jam, vyhloubená podél obnaženého základu, se táhla v délce 5 m podél severní ohradní zdi zahrady (jáma C). Zbytky vápenné malty vyplňovaly její dno střídavě souvislými vrstvami vápenné kaše se zbytky malty. Celková mocnost maltových krust dosahovala tloušťku 6 cm. Na severní straně před pítkem byla zachycena severozápadní hranice jámy (A) na vápno, vyplněná jemnou drtí vápenné kaše. Blíže ke středu se koncentrovaly souvislejší krusty vápna. U této jámy není zcela jisté, zda se jedná pouze o jámu na vápno nebo o další jámu na míchání malty. Poslední, třetí jáma (B) přiléhala k terasní zdi. U této jámy byla do krust vápenné kaše otisknuta dřevěná prkna jejího ohrazení.

Ohradní zeď

Severní stranu nádvoří uzavírá krátký úsek ohradní zdi (obr. 20: ohradní zeď b) z cihel formátu 23 x 14,8 x 5 cm, zděná střídáním běhounů s vazáky. Ve východní části je prolomena vstupní branou do zahrady. Stratigraficky předchází výstavbě vysoké terasní zdi, k níž přiléhá na spáru. Dále do svahu na ni navazuje opuková ohradní zeď a od severu ze zahrady k ní dobíhá terasní zeď z lomové opuky.

Základová zeď

Přímo před kostelem sv. Markéty byl odhalen v délce 3,5 m základ šikmo k jihovýchodu ubíhající zdi z lomové opuky (obr. 20: ohradní zeď a). K patě terasní zdi přiléhá na spáru. Zřejmě se jednalo pouze o provizorní oddělení hospodářské části kláštera od prostoru před kostelem sv. Markéty, k němuž mohlo dojít někdy kolem poloviny 18. století po výstavbě sýpky. Nikdy ovšem nebyla tato zeď zachycena na žádném z plánů vzniklých v průběhu 19. století. Můžeme se tak

Obr. 21. Břevnovský klášter, celkový pohled od jihu na plochu výzkumu před kostelem sv. Markéty (foto autor, 2010).

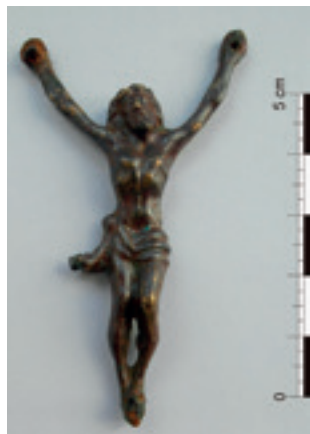
Obr. 22. Břevnovský klášter, základy zděné výlevky (foto M. Semerád, 2010).

domnívat, že zaniká již koncem 18. nejpozději počátkem 19. století.

Jámy s druhotně uloženými lidskými kostmi

V prostoru před ohradní zdí, severně od hospodářského objektu a jižně od jámy na míchání vápna, byly těsně po odstranění drnu (cca 0,3 m) odhaleny dvě oválné jámy (obr. 20: jáma 1, 2).¹⁹

Obr. 23. Břevnovský klášter, drobná plastika Krista z kříže (foto V. Staňková, 2011).

Obr. 24. Břevnovský klášter, medailon – Benediktův fenik, averz (foto V. Staňková, 2011).

Obr. 25. Břevnovský klášter, medailon – Benediktův fenik, reverz (foto V. Staňková, 2011).

Obě byly zaplněny lidskými kostmi (téměř 2000 fragmentů) s několika devocionálními předměty a materiálem odpadního charakteru. Nejstarší součásti nálezového souboru představovaly dva výrobky z barevných kovů z období první poloviny 18. století: drobná plastika Krista z kříže (obr. 23)²⁰ a medailon – tzv. Benediktův fenik (obr. 24, 25).²¹

Na kosterním materiálu byly stanovovány základní antropologické charakteristiky: pohlaví,²² dožitý věk²³ a výška postavy.²⁴ Pokud to stav materiálu dovozoval, byly zaznamenány i některé metrické charakteristiky a také zjevné projevy onemocnění na kostře.

Minimální počet jedinců byl určen na 28, podle 28 zachovalých kusů distálních epifýz levé kosti holenní. Celkový počet jedinců může být samozřejmě vyšší, avšak tento údaj je použitými metodami nezjistitelný. Přesnější věk²⁵ byl určován u horních a dolních čelistí. Jinak lze dobře dochované a téměř kompletní kosti přiřadit na základě maturace kosti vždy dospělým jedincům. Všechny dochované a hodnotitelné fragmenty lebek a dolních čelistí byly na základě morfoskopických znaků určeny jako mužské.²⁶ Výška postavy byla vypočítána z rozměrů 36 dlouhých kostí.²⁷ Střední hodnota tělesné výšky pro celý soubor je 171,4 cm, průměrná výška je 171,8 cm. V souboru se podařilo rozlišit dvě stehenní kosti, které rozhodně patří jednomu jedinci. Jejich vzhled i metrické hodnocení je stejné. Další dvě stehenní kosti, pánev a kost křížová se dají rovněž s jistotou přiřadit dalšímu jedinci (vzhled, morfologie, zbarvení, rozměry, kosti na sebe „pasují“).

Základní zhodnocení patologických projevů na zkoumaných kostrách přineslo zajímavé výsledky. Všechny pozorované jevy souvisí se špatnými životními podmínkami mužů – vojáků. Ať už se jedná o projevy nedostatečné výživy (*cribra orbitalia*, předčasné ztráty zubů), nebo vysoké fyzické zátěže, kterou můžeme s vysokou pravděpodobností ztotožnit s náročnými pochody a nesením těžkých břemen (vojenská výzbroj a výstroj). Hrudní i bederní obratle byly postiženy

19 První (jáma 1) o rozměrech 1,9 x 0,75 x 0,4 m a druhá (jáma 2) o rozměrech 1,50 x 0,7 x 0,4 m.

20 Výška 7 cm, hlava lehce zakloněna a nakloněna k pravému rameni, patrné detaily obličejce, trnová koruna, bradka, paže v úhlu cca 45°, nohy po kolena spojené, levá noha pokrčená, bederní rouška s vlajícím cípem; OMEKA/ŘEBOUNOVÁ/ŠLANCÁROVÁ 2009, 1007–1008.

21 Průměr 2,5 cm; averz: vyobrazení postavy světce, opis „CRVX S P BENED“ [CRVX SANCTI PATRIS BENEDICTI]; reverz: středové pole kříž sv. Benedikta / svislé břevno „CSSML“, vodorovné „NDSMD“ [CRVX SACRA SIT MIHI LVX NON DRACO SIT MIHI DVX], mezi rameny kříže CSPB [CRVX SANCTI PATRIS BENEDICTI], perlovec, na okraji opis „V.R.S. N.S.M.V.S.M.Q.L.I.V.B.IHS“ [VADE RETRO SATANA NVMQVAM SVADE MIHI VANA SVNT MALA QVAE LIBAS IPSE VENENA BIBAS IESVS]; (OMELKA 2006, 147–148).

22 Pro stanovení pohlaví bylo využito morfoskopických i morfometrických metod. Vzhledem k faktu, že v souboru nebylo možné rozlišit jednotlivé jedince, bylo pohlaví určováno pro jednotlivé vybrané kosti zvlášť. Pro kosti pánevní bylo použito metrické zhodnocení programem DSP (MURAIL/BRUZEK/HOUET/CUNHA 2005, 167–176). Pohlaví z kostí stehenních bylo vypočítáno podle diskriminačních rovnic (ČERNÝ/KOMENDA 1980, 147–167). Kost hlezenní byla hodnocena rovnicí Novotného (NOVOTNÝ 1985, 437). Pohlaví z rozměrů kloubní jamky na lopatce a z rozměrů rukojeti kosti hrudní bylo určeno porovnáním s průměrnými rozměry uváděnými Lordanidisem (LORDANIDIS 1961, 459–471). Pohlaví na třech dochovaných lebkách a mandibulách bylo stanoveno pouze morfoskopicky (ACSADI/NEMESKERI 1970).

23 Dožitý věk u dětských kostí byl určen na základě nepřirostlé kloubní hlavice (pět jedinců; podle ČIHÁKA 1987) a podle délky stehenní kosti (jeden jedinec; STLOUKAL/HANÁKOVÁ 1978, 53–69). U dospělých jedinců bylo použito schémat zubní abrazy (LOVEJOY 1985, 47–56) a stupně oblitterace (zarůstání) lebečních švů (MEINDL/LOVEJOY 1985, 57–66).

24 Pro stanovení tělesné výšky bylo využito metody SJOVOLD (1990, 431–447). Použity byly kosti stehenní, holenní, pažní, loketní a vřetení. Nejvyšší stupeň korelace se skutečnou tělesnou výškou mají rozměry kosti stehenní (98 %).

25 Zlomky lebek, které měly patrné švy mezi jednotlivými kostmi, byly ve velké většině určeny na 30–35 let, tedy *adultus II*. Jeden fragment lebky měl již švy zcela oblitterované, věk tohoto jedince by se mohl pohybovat kolem 45–50 let (*maturus I*).

26 Pohlaví z rozměrů dlouhých kostí bylo určeno u 80 kostí stehenních a šesti kostí holenních. U všech kostí stehenních i holenních určila diskriminační rovnice pohlaví jako mužské. Metrické hodnocení pánevních kostí bylo zpracováno programem DSP, který určil z 11 hodnocených kostí šest jako mužské a pět jako neidentifikovatelné.

27 Nejmenší získaná výška činí 155,3 cm ± 4,49 cm (femur), nejvyšší hodnota je 188,2 cm ± 4,15 cm (tibia).

typickými artrotickými změnami, které by v naší populaci svědčily o vysokém stáří. U těchto poměrně mladých mužů nás však odkazují na fyzickou zátěž. Jedná se nejčastěji o tzv. Schmorlovy uzly, propadá obratlová těla nebo kostěné výrůstky a lemy na obratlích. V jednom případě byl nalezen i obratlový blok 6. a 7. krčního obratle, pravděpodobně po nějakém zranění, které v rámci hojivých procesů způsobilo osifikování páteřních vazů a novotvorbu kostní tkáně, vedoucí až ke srůstu obratlů. Dva fragmenty levých žeber jsou po traumatickém zranění srostlé a postižené zánětlivou komplikací – osteomyelitidou. Žebra jsou zbytnělá nově vytvořenou kostní tkáně, na dvou místech se otvírají do píštěle, kudy z rány odtékal hnis. Nejčastějším patologickým nálezem na kostech dolní končetiny byla periostitida (zánět okostice). Byla nalezena na šesti kostech holenních. Na jedné levé lýtkové kosti byl nalezen na mediální hraně kostěný výrůstek v oblasti úponu vazivové membrány mezi kostí holenní a lýtkovou. Vzhledem k tomu, že se zde neupíná žádný sval, nejedná se o osifikovaný svalový úpon (entezopatie). Tento výrůstek se mohl vytvořit zřejmě po nějakém zranění bérce.

Svalové úpony na kostech dolní končetiny jsou velmi silně vyvinuté (stejně jako na končetině horní) a svědčí o velké fyzické zátěži jedinců. Jedná se hlavně o výrazně vyvinutou linii na zadní straně kosti stehenní, která je vytvořena úponem stehenních svalů (přitahovačů a ohybačů kolena). Ve stejném místě vznikaly i časté entezopatie. Tento jev byl pozorován celkem na 23 femurech. V oblasti přední strany krčku stehenní kosti se také často vyskytovala Poirierova fasetta – vystouplá ploška kostní hmoty. Jedná se o neškodnou varietu (epigenetický znak), který ale pravděpodobně souvisí s námahou v oblasti kyčelního kloubu. *Facies Poirieri* byla zaznamenána na 12 stehenních krčcích. Na jedné proximální epifyze pravého femuru se vyskytovalo velké množství osteofytických výrůstků a rovněž povrch velkého chocholíku byl velmi výrazně pozměněn. Je to místo úponu gluteálních svalů a opět je to příznak velké zátěže kladené na celou dolní končetinu. Kosti holenní mají výrazné úpony na zadní straně, což je oblast úponů ohybačů kolene a plosky nohy. Kosti, které tvoří nárt a chodidlo byly v několika málo případech postiženy drobnými artrotickými změnami. Kosti patní měly opět velmi silně formovaný svalový reliéf, hlavně na patním hrbolu, místě, kde se upíná trojhlavý sval lýtkový mohutnou Achillovou šlachou.

Nejzajímavějším nálezem je kompletní lebka juvenilního muže (16–20 let), která má zcela uzavřené švy mezi kostí čelní a kostmi temenními. V takto mladém věku by však švy měly být ještě otevřené. Jejich předčasný srůst způsobil specifický tvar lebky, která nemohla růst přirozeně do všech směrů, ale pouze směrem nahoru. Metricky se pak tato deformovaná lebka jeví jako velmi krátká a velmi vysoká (oxykefalie – obr. 26). Další zajímavostí na této lebce je výskyt drobných, 1–3 mm velkých, většinou kruhových otvůrků. Vyskytují se v očnici, na kosti klínové, temenní, týlní, spánkové i čelní a na maxille (obr. 27, 28). Původ těchto otvorů není zcela jasný, mohlo by se jednat o zranění způsobené drobnými ostrými předměty letícími vzduchem. Vzhledem k časovému zařazení vojáků z masového hrobu by se mohlo jednat o zranění způsobené kartáčovou střelou. Podobné otvůrky byly zaznamenány i na jiných kostech v souboru – na kostech stehenních i kostech horní končetiny.

Rozbor kosterního materiálu i datování části nálezů ukazují na spojitost s událostmi válečných konfliktů 18. století, konkrétněji snad se sedmiletou válkou a bitvou u Prahy roku 1757 (výše zmíněné pohřbení 2500 padlých pruských vojáků za klášterní sýpkou).²⁸

Snahou příspěvku bylo zrekapitulovat dosavadní poznatky o historických proměnách zahrady a předložit nová zjištění a nálezy. V některých případech došlo k ideálnímu provázání dostupné ikonografie a písemných zpráv s archeologicky dokumentovanou skutečností, zejména v případě uspořádání zahradních stupňů propojených schodišti, či při hodnocení stavebního vývoje oranžerie. Místy byly známy informace rozšířeny o další podrobnosti, například o popis hospodaření s vodou a systému vytápění hlavního skleníku, nebo o charakteristiku skleníků vedlejších. Objeven byl i dosud netušený architektonický prvek v podobě kruhové fontány na hlavní terase. Stavební práce, a tím i pozornost výzkumu, zaměřené také na místo před vstupem do kostela, otevřely prostor pro bližší poznání válečných událostí druhé poloviny 18. století a těžkých životních podmínek jejich aktérů.

Obr. 26. Břevnovský klášter, lebka s předčasně uzavřenými švy (oxykefalie, muž, juvenis; foto M. Víšková, 2011).

Obr. 27. Břevnovský klášter, otvory na kosti týlní mladého muže (foto M. Víšková, 2011).

Obr. 28. Břevnovský klášter, detailní pohled na drobné otvůrky (foto M. Víšková, 2011).

28 Nejmladší složka nálezů pochází z období po polovině 20. století (např. tříšť konzervové sklenice – sklárny Moravia-Kyjov, vyrobené na stroji SPB; LNĚNICKOVÁ 2007). K indiciím vedoucím k rekonstrukci událostí předcházejících „přepohřbení“ je třeba přidat havarijní stav ohradní zdi a statické zajišťování stavení sýpky na sklonku 60. a počátkem 70. let 20. století, o čemž vypovídá dokumentace uložená v archivu Stavebního odboru Městské části Praha 6. Patrně tehdy došlo k narušení masového hrobu a uložení lidských pozůstatků na místo nové.

LITERATURA

- ACSADI/NEMESKERI 1970 — György ACSADI / János NEMESKERI: History of human life span and mortality. Budapest 1970.
- AMANN 1887 — Friedrich AMANN: Die Schlacht bei Prag am 6. Mai 1757. Quellenkritische Untersuchungen. Heidelberg 1887.
- BATĚK 1898 — Emanuel BATĚK: Břevnov pod Hvězdou. Praha 1898.
- BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966 — Alžběta BIRNBAUMOVÁ / Libuše PAVLÍKOVÁ: Rekonstrukce zahrady kláštera břevnovského. Památková péče 26, 1966, 307–315.
- BLÁHOVÁ/HLAVÁČEK 1997 — Marie BLÁHOVÁ / Ivan HLAVÁČEK (eds.): Břevnov v českých dějinách. Praha 1997.
- BLAŽIČEK/ČEŘOVSKÝ/POCHE 1944 — Oldřich Jakub BLAŽIČEK / Jan ČEŘOVSKÝ / Emanuel POCHE: Klášter v Břevnově. Praha 1944.
- BORKOVSKÝ 1940 — Ivan BORKOVSKÝ: Zpráva o komisi v klášteře sv. Markéty v Břevnově, 5. 2. 1940. Nepublikovaný rukopis, Praha 1940. Uloženo: archiv ARÚ AV ČR čj. 638/40.
- BORKOVSKÝ 1940a — Ivan BORKOVSKÝ: Věc: Břevnov, výzkum u kláštera sv. Markéty. Koncept dopisu ze dne 17. 7. 1940. Nepublikovaný rukopis, Praha 1940. Uloženo: archiv ARÚ AV ČR čj. 3248/46.
- BORKOVSKÝ 1948 — Ivan BORKOVSKÝ: Komise v Břevnovském klášteře dne 31. 3. 1948. Nepublikovaný rukopis, Praha 1948. Uloženo: archiv ARÚ AV ČR čj. 2705/48.
- BORKOVSKÝ 1948a — Ivan BORKOVSKÝ: Komise v Břevnovském klášteře dne 12. 4. 1948. Nepublikovaný rukopis, Praha 1948. Uloženo: archiv ARÚ AV ČR čj. 2708/48.
- ČERNÝ/KOMENDA 1980 — Milan ČERNÝ / Stanislav KOMENDA: Sexual diagnosis by the measurements of humerus and femur. Sborník prací PedF UP Olomouc – Biologie 2, 1980, 147–167.
- ČIHÁK 1987 — Radomír ČIHÁK: Anatomie 1. Praha 1987.
- DRAGOUN/PREISS/SOMMER 1993 — Zdeněk DRAGOUN / Pavel PREISS / Petr SOMMER: Břevnovský klášter. Praha 1993.
- GÖDÖLLEY 1933 — Josef GÖDÖLLEY: Schlacht bei Štěrboly 1757. Praha 1933.
- HOLUB 1890 — Bonifác Jan HOLUB: Paměti farnosti u sv. Markéty v Břevnově a blízkého okolí. Praha 1890.
- HLAVÁČEK/BLÁHOVÁ 1993 — Ivan HLAVÁČEK / Marie BLÁHOVÁ (eds.): Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Praha 1993.
- CHOCHOL 1959 — Jaromír CHOCHOL: Anthropologický posudek o sběrovém kostrovém materiálu z kláštera v Praze – Břevnově. Nepublikovaný rukopis, Praha 1959. Uloženo: archiv ARÚ AV ČR čj. 3155/59.
- IORDANIDIS 1961 — P. IORDANIDIS: Determination du sexe par les os du squelette. Annales de Médecine Légale 41, 1961, 280–291, 459–471.
- JANDÁČEK 2002 — Václav JANDÁČEK: Technické řešení skleníku 18. a první poloviny 19. století. Zahrada – park – krajina XII, č. 3, 2002, 7–8.
- KOVÁŘ 2010 — Miroslav KOVÁŘ: Raně gotická architektura benediktinského kláštera v Břevnově. Praha 2010.
- KÖNIG 1790 — Anton Balthasar KÖNIG: Lebensbeschreibung des königl. preuss. Generalfeldmarschalls Kurt Christoph Grafen von Schwerin. Berlin und Frankfurt a. d. Oder 1790.
- KREJČÍŘÍK 2002 — Přemysl KREJČÍŘÍK: Typologie staveb. Zahrada – park – krajina 12, 2002/3, 3.
- KUPKA 2006 — Jiří KUPKA: Zeleň v historii města. Skripta ČVUT. Praha 2006.
- LNĚNIČKOVÁ 2007 — Jitka LNĚNIČKOVÁ: České & moravské obalové sklo. Plzeň 2007.
- LOVEJOY 1985 — Owen C. LOVEJOY: Dental wear in the Libben Population: Its Pattern and Role in the Determination of adult skeletal Age at Death. American Journal of Physical Anthropology 68/1, 1985, 47–56.
- MEINDL/LOVEJOY 1985 — R. S. MEINDL / C. Owen LOVEJOY: Ectocranial Suture closure: A Revised Method for the Determination of skeletal age at Death Based on the Lateral–anterior Sutures. American Journal of Physical Anthropology 68/1, 1985, 57–66.
- MURAIL/BRUZEK/HOUËT/CUNHA 2005 — Pascal MURAIL / Jaroslav BRUZEK / Francis HOUËT / Eugenia CUNHA: DSP: A tool for probabilistic sex diagnosis using worldwide variability in hip–bone measurements. Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris, n.s., t. 17, 2005, 3–4, p. 167–176. Varia, mis en ligne le 15 juin 2010, [http://bmsap.revues.org/1157].
- NOVÁKOVÁ/VONDRA/PIŠA/POTŮČEK 1956 — Milada NOVÁKOVÁ / Jiří VONDRA / Vladimír PIŠA / Dalibor POTŮČEK: K úpravám okolí břevnovského kláštera. Zprávy památkové péče 16, 1956, 225–234.
- NOVOTNÝ 1985 — Vladimír NOVOTNÝ: Determination of sex from Talus and Calcaneus. Scripta Medica Brno 58, 1985, 437.
- OMELKA 2006 — Martin OMELKA: Nález neobvykle členěného medailonu s vyobrazením kříže svatého Benedikta a Zachariášova požehnání ze Šporkovy ulice čp. 322/III v Praze. Archaeologica Pragensia 18, 2006, 144–152.
- OMELKA/ŘEBOUNOVÁ/ŠLANCAROVÁ 2009 — Martin OMELKA / Otakara ŘEBOUNOVÁ / Věra ŠLANCAROVÁ: Soubor křížků ze zaniklého hřbitova při kostelě sv. Jana v Oboře (Praha – Malá Strana). Archeologie ve středních Čechách 13, 2009, 1001–1083.
- PC 1884–1896 — Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen, bearb. von R. Koser, A. Naudé, K. Treusch von Buttlar, O. Hermann, J. B. Volz. Bd. XI–XXIII. Berlin 1884–1896.
- RATAJ 1960 — Jan RATAJ: Zpráva o záchranném výzkumu na zahradě benediktinského kláštera u sv. Markéty v Praze – Břevnově. Npub. rukopis, Praha 1960. Uloženo: archiv ARÚ AV ČR čj. 1372/60.
- ROYT 2002 — Jan ROYT: Břevnovský klášter. Praha 2002.

- ROYT/SKŘIVÁNEK/KOUPIL 2011 — Jan ROYT / Anselm SKŘIVÁNEK / Ondřej KOUPIL: Břevnovský klášter, historie kláštera, průvodce, benediktýnský život. Praha 2011.
- SJØVOLD 1990 — Thorleif SJØVOLD: Estimation of stature from Long Bones Utilising the Line of Organic Correlation. *Human Evolution* 5/5, 1990, 431–447.
- SEMERÁD/STAŇKOVÁ 2011 — Matouš SEMERÁD / Veronika STAŇKOVÁ: Břevnov, zahrada benediktinského kláštera. In: *Archeologické výzkumy v Čechách 2010* (sborník referátů z informačního kolokvia). Zprávy České archeologické společnosti, supplémentum 81, 2011, 29.
- STELLNER 2000 — František STELLNER: Sedmiletá válka v Evropě. Praha 2000.
- STLOUKAL/HANÁKOVÁ 1978 — Milan STLOUKAL / Hana HANÁKOVÁ: Die Länge der Längsknochen altslawischer Bevölkerungen unter Berücksichtigung von Wachstumsfragen. *Homo* 29/1, 1978, 53–69.
- TOMEK 1871 — Václav Vladivoj Tomek: Dějepis města Prahy. Díl 2., Praha 1871.
- VILÍMKOVÁ 1973 — Milada VILÍMKOVÁ: Dějiny kláštera. Stavebně historický průzkum Prahy. Břevnov. Klášter sv. Markéty, čp. 1/XVIII. Pasportizace SÚRPMO, nepublikovaný strojopis, Praha 1973.
- VILÍMKOVÁ/PREISS 1989 — Milada VILÍMKOVÁ / Pavel PREISS: Ve znamení břevna a růží. Praha 1989.
- VILÍMKOVÁ/VLČEK 1992 — Milada VILÍMKOVÁ / Pavel VLČEK: Břevnov, areál benediktinského kláštera, klášterní zahrada, stavebně historický průzkum. Pasportizace SÚRPMO, nepublikovaný strojopis, Praha 1992.
- VLČEK/SOMMER/FOLTÝN 1997 — Pavel VLČEK / Petr SOMMER / Dušan FOLTÝN: Encyklopedie českých klášterů. Praha 1997.
- VON ENSE 1841 — Karl August Varnhagen von Ense: Leben des Feldmarschalls Grafen von Schwerin. Berlin 1841.
- VON ZEDLITZ 1835 — Leopold von ZEDLITZ: Pantheon des Preussischen Heeres. Ein biographisches Handbuch für Militair- und Civilpersonen. Berlin 1835.
- VON ZEDLITZ-NEUKIRCH 1836 — Leopold von ZEDLITZ-NEUKIRCH: Neues preussisches Adels-Lexicon. II. E–H., Leipzig 1836.

SUMMARY

The renovation and opening of the monastery garden to the public in 2009–2012 was enhanced by a systematic archaeological survey. The documentation concentrated on the trenches around the orangery on a terraced slope above the monastery and in the parterre with a statue of St. John Nepomucene in front of the entrance into the church of St. Margaret.

In a central position in front of the object part of the foundations of a fountain were discovered in the trenches cut for connecting the greenhouse to a water system. After further excavations revealed a complete basin of circular groundplan, with an inner diameter of 4,96 m and depth of 1,1 m, constructed as double skin with inner clay isolation. The outer skin was built of stone and the inner of brick. The layers of the inner walling are intentionally angled in a slight slope from the pavilion. The brick bottom is flat without gradient. The top of the outer skin is sealed by a layer of mortar, the inner skin continued above the ground. No fountain is known in this position from any iconographic evidence. Possibly the written record of 1750 can be connected with the revealed situation, describing “a taking down” of a fountain to the axis of the Vojtěška well-house. The transfer of a fountain from such a site with an impressive composition and perspective was probably caused by problems with the water supply.

The operative documentation of building constructions also surveyed the water supply in the orangery, built by K. I. Dientzenhofer in 1733. Rain water was gathered, stored and distributed in wide open gutters along the terrace walls above the orangery, supplying by gravity the cisterns on the sides of the side wings and distributed by overflow through water channels into the orangery. The gutters were built from brick set flat with terminal inlets into the water channels below them, which then lead by drain gutters from the wall face into the reservoirs down at the foot.

During the construction of the pavements within the parterre building features by the terrace walls were surveyed together with two oval pits with re/deposited human skeletal remains. The bones were transferred sometimes during the second half of the 20th century. The original date of the burial after the mid 18th century is stated from the devotional gifts. Connection with the Seven Years War events (Prussian camp and a military infirmary within the monastery, a mass grave behind the granary of 2500 fallen in the battle by Prague/Štěrbohol 6. 5. 1757) is confirmed by anthropological analysis. The determinable skeletal remains were male, age between 20–40 years, and had evidence of long lasting physical stress on the lower limbs and evidence of both healed and unhealed injuries.

Fig. 1. Prague 6 – Břevnov, No. 1, Markétská 28, Břevnov monastery. Plan of the excavation in 2010 – excavated areas in **orange** (projection into the cadastre map and graphic modification by M. Semerád).

Fig. 2. Břevnov monastery, depiction of the monastery in 1730 by J. B. Werner (copied from BIRNBAUMOVÁ/PAVLÍKOVÁ 1966, 309).

Fig. 3. Břevnov monastery, depiction of the orangery on a ceiling painting “The Miracle of St. Bennon” by J. K. Kovář, 1740 in the church of St. Margaret (photo Dezidor [www.commons.wikimedia.org], 2011).

Fig. 4. Depiction of the Břevnov monastery from 1798. Drawn by J. Venuto in 1812 after J. Pucherna, detail with the orangery (Österreichische Nationalbibliothek Wien, inv. no. E27403C).

Fig. 5. Břevnov monastery on the cadastre map from 1840 (source ČÚZK).

Fig. 6. Břevnov monastery, plan and results of the excavation in the garden. **1** – sunken cisterns for rain water collection, **2** – back servicing corridor of the orangery, **3** – fountain, **4** – terrace stairs, **5** – „Prokopka“

cave, 6 – trenches in the paved channel for rain water, 7 – huts of the loading chambers, 8 – loading shafts. Excavated areas in orange (cadastral map, Jiří Chmelíř and M. Semerád, 2012).

Fig. 7. Břevnov monastery. Comparison of the reconstructed original Baroque orangery from 1735–1740 together with the fountain in the spatial composition by K. I. Dientzenhofer (A), and reconstructed orangery after the rebuilt in the 1860s until ca 1870 (B). A cross in place of the oven. (Analysis and graphics by M. Semerád, 2012.)

Fig. 8. Břevnov monastery, view from the west into the servicing chambre of the orangery. 1 – plasters to the original floor before its raising caused by the inserting of a separating longitudinal wall, 2 – widened foundations of the later inserted separation wall, which rise into the level of the current floor (photo M. Semerád, 2010).

Fig. 9. The orangery in the Břevnov monastery, the side wall of the west wing (photo M. Semerád, 2010).

Fig. 10. Břevnov monastery, the system of water collecting. 1 – paved channel, 2 – water inlet, 3 – reverse of the vault of the collecting channel, 4 – cleaning shaft to the gargoyle, 5 – gargoyle, 6 – chimney vent, 7 – top of the terrace wall, 8 – escarp, 9 – loading chamber, 10 – collecting channel for rain water from the back corridor, 11 – covered subterranean outlet channel for water from the breeding compartment, 12 – sunken cistern for collecting the rain water (photo and graphics by J. Hlavatý, 2010).

Fig. 11. Břevnov monastery, the system of collecting the water, view from the south. 1 – gargoyle, 2 – sunken cistern for water collecting (photo and graphics by J. Hlavatý, 2010).

Fig. 12. Břevnov monastery, circular fountain in the centre of the rondel plateau. 1 – overflow outlet, 2 – inner brick skin, 3 – inner water insulation, 4 – outer brick and stone skin (photo J. Hlavatý, 2010).

Fig. 13. Břevnov monastery, the cistern for rain water on the west side of the orangery (photo J. Hlavatý, 2010).

Fig. 14. Břevnov monastery, view from the south onto the terrace wall before the west orangery wing. 1 – gargoyle outlet, 2 – a broken through wall of the chimney vent, 3 – in the entrance into the back servicing corridor there is an (almost invisible) imprint of a skillion roof of the loading chamber, 4 – cut off keystones of the west wall of the loading chamber (photo M. Semerád, 2010).

Fig. 15. Břevnov monastery, the west flight of the main staircase onto the rondel plateau with the position of the trenches, view from the south (photo M. Semerád, 2010).

Fig. 16. Břevnov monastery, quarter of a circular flight of the stairs lining the rondel plateau (photo M. Semerád, 2010).

Fig. 17. Břevnov monastery, view from the south onto the staircase on the first terrace. 1 – supporting terrace wall, 2 – staircase wall, 3 – widened end of the staircase wall with a former small pillar, 4 – flat brick relieving arch (M. Semerád, 2010).

Fig. 18. Břevnov monastery, pecked column of the levelling staircase (M. Semerád, 2010).

Fig. 19. Břevnov monastery, demolished greenhouse to the east of the orangery. 1–3 – remains of the inter-connected ends of the cross walls (M. Semerád, 2010).

Fig. 20. Břevnov monastery, the excavation in front of the church of St. Margaret. Excavated area in orange (projection into the cadastral map and graphic modification by M. Semerád, 2012).

Fig. 21. Břevnov monastery, general view from the south onto the excavation in front of St. Margaret's church (photo M. Semerád, 2010).

Fig. 22. Břevnov monastery, foundations of an outlet (photo M. Semerád, 2010).

Fig. 23. Břevnov monastery, a delicate sculpture of Christ from a crucifix (photo V. Staňková, 2011).

Fig. 24. Břevnov monastery, medallion – pfennig of St. Benedict, obverse (photo V. Staňková, 2011).

Fig. 25. Břevnov monastery medallion – pfennig of St. Benedict, reverse (photo V. Staňková, 2011).

Fig. 26. Břevnov monastery, a skull with premature closed seams (oxycephaly, male, juvenis; photo M. Višková, 2011).

Fig. 27. Břevnov monastery, openings on an occipital bone of a young man (photo M. Višková, 2011).

Fig. 28. Břevnov monastery, the delicate openings in detail (photo M. Višková, 2011).

English by Linda and Patrick Foster

Práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ „Archeologie. Průzkum a analýza nových historických pramenů k dějinám území ČR (odborné zpracování a vědecké vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů nemovitých kulturních památek a památkových území)“ financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Ing. arch. Matouš SEMERÁD
NPÚ ÚOP v hl. m. Praze
semerad@praha.npu.cz

Mgr. Veronika STAŇKOVÁ
NPÚ ÚOP v hl. m. Praze
stankova@praha.npu.cz

Mgr. Marcela VÍŠKOVÁ
Labrys, o. p. s
viskova@labrys.cz